Reflectarea cărţii vechi româneşti în Catalogul Bibliotecii Teleki

Carmen Munteanu
Biblioteca Judeţeană Mureş

„Bibliotheca Telekiana" – păstrătoarea unui inestimabil tezaur informaţional, una din cele mai vaste colecţii de carte din Transilvania, cu renume european, îşi sărbătoreşte cu mândrie meritată respectabila vârstă de 200 de ani. Fondată de nobilul Teleki Sámuel, în clădirea special construită la Târgu-Mureş (1799-1802), ca bibliotecă publică, şi-a deschis porţile în toamna anului 1802. Lăcaşul culturii europene a secolelor trecute, dedicat *„Musis patriis et gratisque posteris*", după cum notează inscripţia de la intrarea în sala bibliotecii, este pus la dispoziţia celor interesaţi în spiritul epocii luminilor. Prin acest gest, Teleki Sámuel a propus un model cultural european spre educarea societăţii timpului său, transmiţând mesajul curentului epocilor viitoare. Şi cum orice bibliotecă reflectă nemijlocit preocupările celui care a constituit-o, un mod de a fi sau un mod personal de a se dovedi intelectual, vom contura succint profilul biografic al fondatorului bibliofil.

Născut în 1739 la Gorneşti, judeţul Mureş, Teleki Sámuel a plecat la vârsta de 20 de ani la studii în străinătate, manifestând interes pentru biblioteci şi pentru colecţionarea de cărţi. La Basel s-a împrietenit cu savanţii Johann şi Daniel Bernoulli şi cu profesorul şi bibliofilul Johann Christopher Beck[1]. De la acesta din urmă şi-a însuşit principiile şi modalităţile organizării ştiinţifice a marilor biblioteci. Itinerariul său spiritual continuă la Leiden, Utrecht, Rotterdam, cumpărând cărţi ce vor constitui nucleul viitoarei sale biblioteci, iar la Paris a frecventat Biblioteca Regală, fascinat de aceasta.

La întoarcerea sa în Transilvania, peregrinul a adus cu sine 2000 de volume. Ceea ce surprinde este că în calitate de student, el şi-a catalogat cărţile cumpărate la diferite licitaţii sau la recomandarea unor librari; după

[1] Deé Nagy Anikó: ***A könyvtáralapító Teleki Sámuel.*** Kolozsvár, EME, 1997, p. 159–160.

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

ce le-a inventariat, a transcris toate titlurile după mărime, respectiv formatul lor. Pe lângă autori, titlu, ediţie, loc şi an de apariţie, a menţionat raritatea cărţilor ca particularitate bibliofilă. Student al cursurilor umaniste precum şi al celor reale, Teleki a achiziţionat lucrări din toate domeniile cunoaşterii.

Din anul 1787 s-a stabilit la Viena, iar în 1791 a fost numit în funcţia de cancelar al Transilveniei. În capitala Austriei s-a împrietenit cu Johann Müller,[2] custodele Bibliotecii Imperiale, care i-a oferit informaţii privind noile apariţii editoriale.

Devenind prin cultura şi preocupările sale unul dintre cei mai competenţi bibliofili ai Europei, Teleki şi-a extins relaţiile în vederea achiziţionării cărţilor, ajungând să procure cărţi din 25 de oraşe europene. Neprecupeţind nici un efort financiar, a reuşit să dobândească cele mai reprezentative opere ştiinţifice de la înfiinţarea tiparului şi să evidenţieze, astfel, dimensiunea afinităţii sale sufleteşti.

La deschiderea bibliotecii din Târgu-Mureş, colecţia sa enciclopedică de aproximativ 36.000 de volume era organizată în conformitate cu metodele şi practicile biblioteconomiei iluministe, iar intelectualul ce a dispus aranjarea fondurilor, se dovedeşte un remarcabil specialist. Odată constituită biblioteca, fondatorul ei era conştient că o asemenea colecţie nu poate fi utilizată decât cu ajutorul unor cataloage corespunzătoare. Consultând importante lucrări de specialitate, de biblioteconomie contemporană, cataloage ale colecţiilor particulare sau ale librarilor contemporani din Occident, semnalări sistematice ale noilor apariţii de carte, Teleki şi-a formulat propriile păreri. Acestea au fost exemplificate prin catalogul colecţiei sale care a anticipat chiar constituirea bibilotecii. Consultându-se cu specialişti din domeniul biblioteconomiei, cu profesorii Christophor Saxe şi Johann Hahn, după cum ne informează corespondenţa sa[3], Teleki a redactat în limba latină catalogul colecţiei sale. În scopul regăsirii informaţiilor şi pentru integrarea bibliotecii în circuitul european de valori, şi-a tipărit catalogul la Viena între anii 1796-1819. Această lucrare reprezintă cel dintâi catalog ştiinţific sistematic de bibliotecă, tipărit pentru spaţiul nostru geografic.

---

[2] ***Idem*** p. 139.

[3] ***Idem*** p. 31; Christophor Saxe (1714-1806) arheolog şi profesor de literatură la Univeritatea din Utrecht; Johann David Hahn (1729-1784) profesor de fizică şi astrologie la aceeaşi universitate.

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

Cele patru volume permit reconstituirea colecţiei în timp şi se constituie într-o operă bibliografică valoroasă. Prin maniera grupării întregului fond pe diverse discipline, a fost şi este şi în prezent un instrument absolut necesar pentru cercetătorul interesat. O sumară trecere în revistă a celor patru volume şi datarea lor se impune în contextul acestui studiu.

Primul volum[4] a apărut în 1796 la Viena. Consacrat integral autorilor antici greci şi latini, volumul ce poate fi considerat o adevărată enciclopedie a literaturii înserează aproximativ 1400 de autori cu prezentări biobibliografice. Volumul acesta relevă interesul, preocupările şi preferinţele eruditului Teleki privind clasicismul greco-latin manifestat în exemplare rare de o deosebită valoare.

Volumul al doilea[5] a văzut lumina tiparului după patru ani, în 1800. Acesta începe cu un supliment la volumul întâi şi cuprinde cărţile clasicilor care au fost achiziţionate după 1796. Succinta prefaţă motivează întârzierea volumului şi ataşează legile de utilizare şi păstrare ale bibliotecii în curs de constituire. ***Tabula legum bibliotecariarum***, în 9 puncte cuprinde recomandările ferme ale fondatorului de a nu înstrăina cărţile, iar folosirea acestora să se realizeze conform unor norme obligatorii. Materialul volumului este împărţit în 8 clase şi diversificat în subcapitole, evidenţiind astfel intenţia colecţionarului de a facilita orientarea cititorilor în bibliotecă.

Volumul al treilea[6], apărut după 11 ani, în 1811, cuprinde lucrările cu referire la istoria Ungariei şi Transilvaniei. Întreg materialul este grupat în 6 clase principale care se diversifică la rândul lor.

---

[4] ***Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék Pars prima. Auctores classicos Graecos et Latinos ex optimis editionibus***. Viennae, in Typographeo Baumeister, MDCCXCVII [1797].

[5] ***Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék Pars secunda. Classes Theologicam, Historico-Ecclesiasticam, Juridico-Politicam, Philosophicam, Antiquariam, Historicam et Litterariam complexa***. Viennae, Typis Matthiae Andreae, 1800.

[6] ***Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék Pars Tertia. Scriptores Rerum Hungaricarum et Transilvanicarum complexa cum Catalogo Librorum Hungaric. Susannae Com. Bethlen de Iktár.*** Viennae, Typis Antonii Richter, 1811.

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

Acest volum include şi moştenirea soţiei sale, Bethlen Susanna, stinsă cu trei ani înainte de data apariţiei celui de-al treilea volum. Abătându-se de la sistematizarea celorlalte volume, colecţia soţiei nu este aranjată sistematic, ci doar în ordine alfabetică. Cele 1.200 de volume înserate reflectă preocupările unei aristocrate din secolul al 18-lea şi reprezintă singura colecţie a unei bibliofile transilvănene, păstrată integral până în prezent.

Volumul al patrulea[7] a ajuns sub tipar în 1819 şi cuprinde cărţile procurate după 1811. Acesta completează clasele volumelor anterioare, iar Index-ul, care cuprinde autori, titluri în ordine alfabetică, asemenea celorlalte volume, figurează la sfârşit. Redus ca dimensiune, acesta reflectă diminuarea ritmului de îmbogăţire a colecţiei în ultimii ani de viaţă ai fondatorului. Fără a renunţa la pasiunea sa din tinereţe, Teleki clasifică perseverent, chiar şi în ultimii trei ani de viaţă, noile achiziţii de cărţi înainte de a le trimite la Târgu-Mureş şi proiectează continuarea catalogului.

Deé Nagy Anikó în cercetările sale intreprinse în vederea elaborării lucrării sale monografice a aflat în corespondenţa fondatorului bibliotecii o informaţie cu referire la volumul al cincilea. După ani de cercetare, a reuşit să identifice manuscrisul volumului al cincilea în municipiul Cluj-Napoca. Ajuns din arhiva familiei de la Dumbrăvioara în arhiva Asociaţiei Muzeului Ardelean (1945), manuscrisul a fost păstrat acolo până în 1974, iar în zilele noastre el poate fi consultat la Arhivele Naţionale ale României, filiala Cluj.

Graţie consecvenţei cercetătoarei Deé Nagy Anikó, volumul al cincilea va fi cunoscut prin apariţia sa tipografică la Budapesta, în acest an aniversar, finalizând astfel proiectul lui Teleki Sámuel de a continua volumul patru cu cel următor, aspect menţionat explicit pe pagina de titlu a acestuia.[8]

Particularitatea acestui volum constă în faptul că inserează cărţile fără nici un criteriu, probabil în ordinea în care au ajuns în colecţie. Se constată că s-a renunţat la gruparea tematică riguroasă, dar s-au menţinut oportune trimiterile bibliografice la volumele anterioare.

---

[7] ***Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék Pars Quarta. Novas Accessiones ad tres priores partes complexa***. Viennae, Typis Antonii Richter, 1819.

[8] ***Bibliothecae Com. Teleki de Szék Pars Quinta. Librorum inde ab anno MDCCCXIX post typis vulgatam catalogi partem quartam comparatos, complexa***. (manuscris în curs de apariţie)

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

La o examinare atentă a catalogului manuscris întocmit, se observă completările lui Teleki ce dovedesc abnegaţia sa profesională până la sfârşitul vieţii. Partea a cincea a catalogului nefiind finalizată, a rămas în formă de manuscris la reşedinţa familiei.

În concluzie, remarcăm dubla valoare a catalogului, una istorică în sensul că valorifică cu maximum de randament sugestiile şcolii de biblioteconomie europene a vremii sale şi în al doilea rând, una documentară, ce constă în posibilitatea reconstituirii perioadei de timp în care au fost procurate cărţile respective. În această ordine de idei, vom încerca să evidenţiem cele mai importante cărţi vechi româneşti existente în fondul original al bibliotecii, iar prezentul demers să răspundă unei reale curiozităţi de a cunoaşte un segment al acestei colecţii enciclopedice.

Numeroase lucrări străine semnalate de catalogul bibliotecii Teleki oferă date istorice, geografice, economice, statistice, artistice referitoare la locuitorii spaţiului românesc, dar obiectul acestei prezentări îl constituie doar cărţile vechi româneşti, în accepţiunea monumentalei lucrări, ***Bibliografia românească veche***[9], acestea fiind cuprinse între limitele convenţionale 1508-1830, din argumente de ordin istoric şi cultural. Colecţia de cărţi vechi româneşti, deşi nu este numeroasă, cuprinde, totuşi, cărţi fundamentale, alături de firave cărţi didactice sau foi ocazionale. Despre aceste exemplare nu s-a scris în mod expres, deşi fiecare lucrare ne oferă detalii preţioase în domeniul bibliografiei şi istoriografiei româneşti vechi. În toate cazurile, proprietatea exemplarelor este indicată de însuşi posesorul ei, al cărui ex libris îl semnalăm: „*Ex Bibliotheca Sam. S. R. I. Com. Teleki de Szék*". Cele mai reprezentative cărţi, la care ne referim, oglindesc dezvoltarea spirituală a comunităţii care le-a dat fiinţă şi ne permit constatarea propriei lor istorii ce ar putea servi drept încă un reper în descifrarea universului cărţii şi al bibliotecii.

Catalogul Teleki, în care se regăsesc aceste valori ale culturii noastre vechi, le introduce, astfel, în evidenţele internaţionale, şi implicit le popularizează.

---

[9] Bianu, Ioan; Hodoş, Nerva şi Simonescu, Dan: ***Bibliografia românească veche***, 1508-1830. Ediţiunea Academiei Române, Tom. 1-4. Bucureşti, 1903–1944. (În continuare ***B.R.V***.)

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

Cărţile vechi româneşti ce vor fi prezentate în ordine cronologică, întregesc tabloul spiritual al societăţii românești din epoca în care acestea au văzut lumina tiparului şi oferă uneori dovezi despre circulaţia lor pe întreg cuprinsul ţării sau în afara ei.

În secolul al 18-lea românesc, locuitorii spaţiului carpato-danubian au trăit o epocă dintre cele mai apăsătoare din existenţa lor. Stăpânirea străină, instabilitatea politică internă, precarităţile economice şi culturale au constituit realităţi evidente.[10] În primele două decenii ale secolului, regimul fanariot din Principate încerca să introducă limba greacă în toate manifestările culturale. Menţionăm din această perioadă lucrarea domnitorului fanariot Nicolae Alexandru Mavrocordat (1670-1730), cunoscută cu titlul convenţional ***Despre datorii***, tipărită la Bucureşti în 1719, în tipografia grecească de Stoica Iacobici, sub îngrijirea lui Gheoghe din Trapezunt, profesor la Şcoala Domnească. Este o carte de ideologie morală a cărturarului de cultură bizantină şi europeană, despre care Stephan Bergler a făcut o minuţioasă comunicare la una din cele mai prestigioase publicaţii ştiinţifice ale vremii ***Acta eruditorum*** şi a tradus-o în limba latină cu titlul ***Liber de oficiis***. Remarcăm existenţa în biblioteca Teleki a ediţiei bilingve, greacă şi latină, apărută la Leipzig în tipografia lui Thomas Fritsch în 1722. Apartenenţa exemplarului este indicată de însuşi posesorul ei al cărui ex-libris îl semnalăm şi de inserarea acestuia în catalogul său.[11] Lucrarea prezintă portretul autorului gravat de I. G. Wolfgang, la Berlin cu un an înaintea tipăririi cărţii. Evidenţiem şi o altă ediţie bilingvă greacă şi latină, editată la Londra în 1724, tipărită de Samuel Palmer. La valoarea bibliofilă a exemplarului contribuie portretul autorului încadrat de inscripţia: „*Ioannes Nicolaus Alexandri Mavrocordato de Scarlati celsiss[imus] at[que] sapientiss[imus] totius Vallachiae Princeps D. D.*“ gravat de I. Clark în anul apariţiei lucrării. Iniţial, exemplarul a aparţinut lui Ioannes Rétsei student la Utrecht (Traiecti ad Rhenum) în 1785, al cărui ex-libris manuscris îl descifrăm pe foaia de titlu. Ajuns în proprietatea colecţionarului Teleki şi acestui exemplar i s-a aplicat un ex-libris etichetă,

---

[10] Lemeny, Ştefan***: Sensibilitate şi istorie în secolul XVIII românesc***. Bucureşti, Editura Meridiane, 1990. p.11.

[11] [***Cat. Teleki***] Pars Secunda, 218, în: ***BRV***, Tom. II, nr. 181. (Cota cărţii: Tf-698)

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

fiind inclus în catalogul său.[12] Nicolae Iorga, referindu-se la cărturarul de seamă al veacului, Nicolae Mavrocordat, spicuia din aprecierea abatelui Gémier publicată în ***Le journal des Sçavans*** – prima publicaţie ştiinţifică în limba franceză care semnala noile apariţii de cărţi „*el rămâne un etern monument în excelenta sa* ***Carte despre Oficii.***" Cercetătorul român ne-a oferit informaţii inedite despre biblioteca Mavrocordaţilor, păstrată în minunata clădire a Văcăreştilor, vestită în Orient[13], reliefând nobila pasiune a domnitorului Mavrocordat de a-şi îmbogăţi colecţia cu cărţi şi manuscrise rare şi preţioase, fără reţineri pecuniare.

În fondul Bolyai al bibliotecii[14], asociat fondului original Teleki, se găseşte un exemplar al ediţiei greceşti de la Bucureşti din 1719, menţionată deja. Lucrarea a fost cumpărată în 1775 la licitaţia de la Sibiu, a bibliotecii medicului Köleséri Sámuel. Considerăm oportună această semnalare deoarece a doua foaie de gardă a lucrării conţine dedicaţia în limba latină a însuşi domnitorului N. Mavrocordat, datată la 28 ianuarie 1720, fapt ce dovedeşte aprecierea sa faţă de eruditul medic sibian Köleséri Sámuel[15], prin persoana căruia urmărea să atragă atenţia lumii ştiinţifice occidentale asupra lucrărilor sale cu deschidere spre gândirea ştiinţifică universală.

O nouă etapă în evoluţia culturii şi literaturii române o constituie lucrările cu conţinut istoric şi geografic ale savantului Dimitrie Cantemir (1673-1723) scrise sau traduse în limbi străine. Unei formaţii umaniste de înaltă ţinută incluzând cunoaşterea limbilor greacă şi latină, acest domnitor

---

[12] ***Idem BRV***, Tom. IV., nr. 59. (To-2047[b])

[13] Iorga, Nicolae*:* ***Ştiri nouă despre Biblioteca Mavrocordaţilor***. Bucureşti, Cultura naţională, 1926, p. 3. (Academia Română, Memoriile Secţiunii Istorice, Seria III, Tom. VI, Memorii 6.)

[14] Fondul Bolyai constituie cea de-a doua colecţie a bibliotecii din 1955, cu numele celor doi matematicieni care au trăit şi activat în oraşul Târgu-Mureş şi reprezintă zestrea fostului Colegiu Reformat din localitate (Liceul Bolyai). Formată de-a lungul mai multor secole pentru uzul elevilor şi profesorilor, biblioteca s-a dezvoltat odată cu şcoala, înfiinţată în anul 1557 ca Schola particula, transformată în şcoală superioară în anul 1718.

[15] Figură marcantă a vieţii publice şi ştiinţifice, Köleséri Sámuel (1663-1732) a îndeplinit şi funcţia de secretar gubernial şi consilier al Transilvaniei. A întreţinut importante legături atât cu editorii şi librarii din Occident, cât şi cu bibliofilii şi oamenii de ştiinţă din Principate şi personal cu principele Nicolae Mavrocordat.

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

îi adăugase în urma exilului său în capitala Imperiului Otoman pe cea a unui orientalist ce cunoştea araba, turca şi persana. Momentul epocal al alegerii sale ca membru al Academiei din Berlin, în 1714, constituie primul act de integrare a spiritualităţii româneşti în comunicarea ştiinţifică europeană.

Dintre lucrările eruditului domnitor moldovean menţionăm pe cele existente în fondul original Teleki, în ordine cronologică. ***Histoire de l'empire Othoman***[16], tradusă în limba franceză de M. de Joncquires, tipărită la Paris în 1743 de Barois fiul, este traducerea lucrării iniţial redactată în limba latină ***Incrementa atque decrementa Aulae Othomanicae*** (1714-1716), o documentată istorie a Imperiului Otoman ce ameninţase civilizaţia europeană.

O altă lucrare păstrată în colecţia Teleki şi reflectată de catalogul său, este ediţia germană a lucrării *Descriptio Moldaviae* (1716) redactată în limba latină de învăţatul principe moldovean Dimitrie Cantemir, destinată Europei în scopul unei necesare cunoaşteri a civilizaţiei Moldovei. ***Historisch-geographisch - und politische Beschreibung der Moldau***[17] a apărut în traducerea lui Johann Ludwig Redslob, profesor la Academia Militară din Berlin, tipărită la Frankfurt şi Leipzig în 1771. Ne reţine atenţia gravura ce reprezintă impozantul portret al autorului, precum şi harta Moldovei, la care se referă textul, deseori. Această lucrare poate fi considerată o operă de seamă a preiluminismului Europei Central-Orientale prin apelul la metodologia germană de cunoaştere a statelor (*Statenkunde*). Scrisă la solicitarea Academiei din Berlin, a apărut în versiune românească doar în 1825, la Mănăstirea Neamţ, cu titlul ***Scrisoarea Moldovei***, în traducerea lui Vasile Vârnav, la recomandarea mitropolitului Veniamin Costache. O asemenea ediţie, tipărită cu litere chirilice, există în biblioteca noastră, fiind achiziţionată mult mai târziu, la Bucureşti, în anul 1964. Un semn de recunoaştere a valorii lui Dimitrie Cantemir îl constituie înscrierea numelui său pe placa aşezată pe faţada Bibliotecii Saint Geneviève din Paris, alături de alţi învăţaţi ai lumii.

În orizontul istoriei noastre, ideologia transilvană a fost mai timpuriu şi mai profund ancorată în problematica iluminismului decât celelalte provincii româneşti.

---

[16] [***Cat. Teleki***] Pars Tertia, p. 397.

[17] ***Idem***, p. 400.

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

Şcoala Ardeleană reprezintă unul din cele mai complexe şi ample evenimente ale culturii româneşti din secolul al 18-lea şi începutul secolului al 19-lea. Astfel, pentru cărturarii luminaţi, ideea de cultură a constituit factorul decisiv în acţiunea de ridicare a poporului român la nivelul altor popoare avansate. Ideile novatoare propagate de reprezentanţii acestei mişcări s-au concretizat prin deschiderea şcolilor româneşti, prin înfiinţarea de biblioteci, înzestrarea tipografiilor şi tipărirea cărţilor. De altfel, există o întrepătrundere între cartea Şcolii Ardelene şi cartea veche românească, pe care o continuă cu un conţinut nou, delimitarea nefiind posibilă. Începuturile erudiţiei româneşti se evidenţiază prin proiectele unor dicţionare şi gramatici. În deceniul opt al secolului al 18-lea se precizează principalele direcţii ale unei mişcări erudite de anvergură europeană, prin Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior. Istoria şi limba au fost în concepţia lor, principalele domenii de creaţie, care au conturat cultura modernă în perspectiva bisericii greco-catolice. În acest context un rol important a avut şi Ioan Molnar Piuariu (1749-1815), reprezentant al iluminismului românesc, cunoscut ca medic, oftalmolog, pedagog, filolog, publicist, istoric, traducător şi om politic. Printre cărţile colecţionate de fondatorul bibliotecii, al cărui ex-libris îl semnalăm, menţionăm lucrarea acestui „magister chirurgiae", ***Deutsch-Wallachische Sprachlehre***, tipărită la Viena în 1788, la editura Kurzboeck, ca fiind cea mai veche gramatică românească existentă în această colecţie. Spre a fi accesibilă cercului de cititori interesaţi de fenomenele gramaticale ale limbii române, lucrarea propune literele chirilice alături de cele latine. Interesul pentru crearea unui instrument care să faciliteze comunicarea este evidenţiat de vocabularul bilingv româno-german alăturat şi prin inserarea, în final, a unor texte paralele de scriere curentă, ce se constituie într-un ghid de conversaţie. Revista germană ***Allegemeine Literatur-Zeitung***[18] din 1789 a popularizat apariţia acestei gramatici considerând-o „*prima călăuză într-adevăr utilizabilă în însuşirea limbii române*". Ediţia din 1788 se regăseşte în catalogul lui Teleki[19] şi ilustrează aportul lui Ioan Molnar Piuariu la dezvoltarea lingvisticii româneşti. Faptul că lucrarea lui Molnar Piuariu a

[18] ***Allgemeine Literatur-Zeitung***, Leipzig, nr. 177, 14 iunie 1789, p. 606-607.

[19] [***Cat. Teleki***] Pars Secunda. p. 273.

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

devenit o carte căutată este atestat de documentul[20] pe care îl reprezintă răspunsul tipografiei Universităţii din Buda adresat lui Jacob Iosif Ionaş, tipograf timişorean, la solicitarea acestuia din 8 martie 1803. Epuizarea exemplarelor gramaticii din 1788 a determinat reeditarea acesteia la Sibiu în 1810[21], respectiv 1823[22]. În fondul Bolyai, menţionat deja, şi în Fondul Mixt[23] al bibliotecii noastre se mai păstrează trei exemplare ale acestor ediţii, remarcându-se astfel, provenienţa lor diferită. Semnalăm în ordine cronologică, existenţa în colecţia Telekiana a două miscelanee ce includ fiecare un exemplar al memoriului ***Supplex Libellus Valachorum***, actul programatic reprezentativ al românilor din Transilvania, ce a luat fiinţă în condiţii politice legate de revocarea reformelor lui Iosif al II-lea. Actul elaborat, o sinteză pe planul argumentaţiei a elementelor cuprinse în numeroasele petiţii şi memorii anterioare, solicită drepturi egale în virtutea faptului că populaţia română, cea mai numeroasă şi cea mai veche din Transilvania suportă cele mai multe sarcini şi aduce cele mai multe contribuţii la vistieria statului. Participarea şi aportul lui Iosif Meheşi, consilier al Curţii Imperiale, la elaborarea documentului este unanim

---

[20] ***A budai egyetemi nyomda román kiadványainak dokumentumai 1780–1848.*** Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988. p. 46.

[21] Molnar, Johann**:** ***Deutsch-walachische Sprachlehre***. Hermannstadt, bei Martin Hochmeister, 1810. Exemplarul provine din fondul Bibliotecii Colegiului Reformat din Târgu-Mureş, cumpărat în 1819 de bibliotecarul acesteia, Péterfi József. Vezi şi BRV, Tom. III, nr. 781. (Bo-25042)

[22] Molnar, Johann*:* ***Deutsch-walachische Sprachlehre***. Dritte, verbesserte Auflage. Hermannstadt, bei Martin von Hochmeister, 1823. Vezi şi BRV, Tom. III, nr. 1186. Exemplarul cu cota 27366 provine din fondul Colegiului Reformat din Târgu-Mureş; exemplarul cu cota 08676 provine din fondul Colegiului Reformat din Sighetu Marmaţiei, ajuns în colecţiile bibliotecii noastre; exemplarul cu cota o-41861 HH provine din donaţia familiei Haller-Harmath oferită bibliotecii noastre în 1982.

[23] Fondul Mixt al bibliotecii noastre reprezintă o denumire generică a unui fond eclectic consituit după 1948 din fragmentele unor biblioteci şcolare confesionale: Orăştie, Sighetu Marmaţiei, Cristuru-Secuiesc; biblioteci particulare şi din mănăstirea franciscană de la Călugăreni (jud. Mureş).

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

recunoscută.[24] Lucrarea a fost publicată de Josef Karl Eder căruia îi aparţin comentariile „*cum notis historico-criticis*" pentru a combate Supplex-ul şi tipărită de Martin Hochmeister. Acesta din urmă, preluând întreprinderea tatălui său, a funcţionat la Sibiu din 1789, iar din 1790, a înfiinţat o tipografie şi la Cluj. Lucrarea pusă în discuţie putea fi tipărită la Cluj, dar există posibilitatea de a nu fi fost tipărită la Cluj, aşa cum o ediţie a petiţiei, tot din 1791, a lui Ioan Molnar Piuariu nota nu Sibiu sau Viena, ci Iaşi[25] ca loc al apariţiei. ***Bibliografia românească veche***[26] *(*în continuare ***B. R. V.)***, menţionată deja, redă pagina de titlu, verso-ul paginii de titlu şi prefaţa editorului J. K. Eder, datată 3 august 1791, menţionând existenţa lucrării într-un singur exemplar în Biblioteca Academiei Române. Catalogul Bibliotecii Teleki[27] identifică miscelaneele fără a detalia coligatele incluse. Existenţa a două exemplare în fondul original Teleki[28] nu ne permite să trecem cu vederea atitudinea cancelarului privind destinul memoriului. Se cunoaşte faptul că acesta, trimis de Leopold al II-lea cancelarului Teleki să refere asupra lui, a fost remis Dietei Transilvaniei, iar Dieta l-a respins ca nefondat. Deé Anna în prefaţa lucrării ***Teleki Sámuel és a Teleki Téka***[29] menţionează acel studiu amănunţit pe care l-a pregătit cancelarul în care deşi recunoaşte legitimitatea cererilor susţinute, rămâne, totuşi, în postura reprezentantului tipic al nobilimii transilvănene din acel timp, care nu accepta reforme şi nu admitea schimbarea situaţiei care le determina.

În seria cărţilor vechi româneşti este de semnalat în fondul original Teleki, existenţa unei opere de excepţie ***Biblia de la Blaj***, din 1795, lucrare religioasă şi de cultură de mari dimensiuni. Reflectarea ei şi în *Catalogul*

---

[24] Mârza, Iacob*: **Orizont livresc şi opţiune politică, exemplul lui Josif Meheşi***, în: ***Biblioteca şi cercetarea***, XII. Cluj-Napoca, 1988. p. 106-112.

[25] Duicu, Serafim*: **Pe urmele lui Samuil Micu Clain***. Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1986. p. 217.

[26] ***BRV***, Tom II, nr. 548.

[27] [***Cat. Teleki***] Pars Tertia. p. 426.

[28] ***Supplex libellus valachorum Transsilvaniae. Cum notis historico-eriticis I. C. E*[deri]*. civis Transsilvani.*** Claudiopoli, Sumptibus et typis Martini Hochmeister, 1791. Vezi şi ***BRV***, Tom II, nr. 548. (Tq-1570 b coll. 8; Tq-590 d_1 coll 12.)

[29] ***Teleki Sámuel és a Teleki Téka***. A leveleket válogatta és bevezetővel ellátta Deé Nagy Anikó. Bukarest, Kriterion, 1976. p. 22.

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

Bibliotecii Teleki[30] alături de alte biblii, scrise în diferite limbi, înseamnă încadrarea acesteia în patrimoniul şi circuitul marilor valori spiritual-culturale universale. Samuil Micu, considerat cel mai fecund editor şi traducător de carte religioasă dintre învăţaţii Şcolii Ardelene, este cel căruia i se datorează în proporţie covârşitoare împlinirea acestui grandios act de erudiţie ce este ***Biblia de la Blaj***. A conceput traducerea ca pe o operă personală având ca punct de plecare o dată neprecizată din 1783 şi ca punct final mijlocul anului 1791. După pertractări cu episcopul Ioan Bob şi demersurile acestuia pentru editarea Bibliei, a intrat în tipografie la 1 noiembrie 1793 şi a ieşit de sub teascurile acesteia doi ani mai târziu, la 15 noiembrie 1795 în 1500 de exemplare. Incontestabil, ***Biblia*** va reprezenta cea mai monumentală tipăritură a Blajului, un monument de înaltă spiritualitate în cultura românească, cu o contribuţie remarcabilă în alcătuirea unei limbi comune pentru toţi românii. În prefaţa lucrării „*Către cetitioriu*", Samuil Micu motivează apariţia acesteia spre „*binele cel de obşte al Bisericii şi folosul neamului şi al patriei*"[31] şi menţionează sursele ei, respectiv ***Biblia de la Bucureşti*** a lui Şerban Vodă Cantacuzino din 1688 şi cea rămasă în manuscris a episcopului Petru Pavel Aaron. Aceasta din urmă având multe file lipsă, a fost necesar să traducă din nou Sfânta Scriptură după textul grecesc (Septuaginta), fapt ce confirmă erudiţia sa desăvârşită. Traducerii examinate de episcopul Ioan Bob şi de alţi învăţaţi i s-au adăugat: prolegomene cu referire la autori şi cărţi sfinte, rezumate înaintea capitolelor, alte note şi însemnări.[32] ***Biblia de la Blaj***, într-adevăr o „regină" a cărţii vechi româneşti, ce a dominat literatura română religioasă a veacului următor, veacul al 19-lea, prin cele trei reeditări (Sankt Petersburg 1819, Buzău 1854-56, Sibiu 1856-58,) a rămas încă un secol „*Cartea cărţilor*", iar prin reeditarea jubiliară (Roma 2000)[33] rămâne pentru vremea noastră şi dincolo de noi, un semn al culturii noastre pentru eternitate.

---

[30] [***Cat. Teleki***] Pars Tertia. p. 426.

[31] ***BRV***, Tom II, nr. 595.

[32] Georgescu, Ion: ***Tipografia Seminarului de la Blaj***, în: ***Boabe de grâu***, 10 (1934). p. 1–131.

[33] Republicarea ***Bibliei de la Blaj***, la Roma în 2000, într-o ediţie jubiliară, sub egida ştiinţifică a Academiei Române şi a Institutului de Istorie din Cluj-Napoca, prin grija Sanctităţii Sale Papa Ioan Paul II.

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

În continuare, prezentăm **lucrarea *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae***, tipărită la Buda în 1805. Ea reprezintă ediţia a doua a gramaticii limbii române tipărite la Viena în 1780, de Samuil Micu şi Gheorghe Şincai, realizată la solicitarea studioşilor de la Colegiul Sancta Barbara. Dacă în elaborarea primei ediţii contribuţia lui Samuil Micu a fost esenţială, Gheorghe Şincai completând materialul, organizându-l şi sistematizându-l, cea de-a doua ediţie, tipărită la Buda în 1805, pe care a redactat-o, menţionează pe foaia de titlu, doar numele său.

Apariţia acestei gramatici a fost facilitată de calitatea lui Gheorghe Şincai de corector şi de cea de revizor a lui Samuil Micu, a cărţilor româneşti din tipografia Universităţii din Buda. Gramatica se adresa acelora care vor face comerţ sau vor călători în provinciile româneşti şi vor apela la cea mai folosită limbă, cea daco-romană. În prefaţa lucrării redactată în limba latină, se subliniază greutăţile întâmpinate în înlocuirea literelor chirilice cu cele latine, precum şi în introducerea nomenclaturii şi a regulilor gramaticii latine clasice.

Gheorghe Şincai, cu o bogată experienţă în redactarea manualelor, a adus îmbunătăţiri, mai ales de ordin practic, simplificând în mare măsură ortografia. S-a renunţat la ortografia strict etimologică a primei ediţii urmărindu-se o apropiere mai mare a limbii scrise de cea vorbită. Lucrarea anexează un vocabular român-latin, organizat tematic sub formă de dialog ce concentrează elemente de vorbire uzuală.

Conţinutul ***Elementei*** a dovedit structura gramaticală a limbii române, apartenenţa ei la familia limbilor neolatine, contribuând la întărirea ideii originii romane a românilor. Cu ***Elementa***, iluminismul erudit românesc ardelean inaugurează o nouă etapă care îl apropie de o integrare a culturii româneşti într-o tablă de valori europene[34], după remarca regretatului academician Pompiliu Teodor. Importanta lucrare se regăseşte în volumul al cincilea al ***Catalogului Teleki***[35], prin a cărui publicare, aşa cum s-a menţionat anterior, materialul bibliografic va fi inclus în circuit.

Opera lui Petru Maior (1760-1821) ne dezvăluie preocupări din cele mai diverse, profilul unui adevărat enciclopedist, pătruns de idealul luminist.

---

[34] Teodor, Pompiliu: ***Sub semnul luminilor Samuil Micu Clain***. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000. p. 160.

[35] [***Cat. Teleki***] Pars Quinta. p. 77.

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

Acest ilustru reprezentant al Şcolii Ardelene este purtătorul unui crez autentic, întemeiat pe ştiinţă, în capacităţile creatoare ale poporului său. Semnalăm trei lucrări ale eruditului Petru Maior, redactate în limba latină, existente în fondul Teleki: ***Animadversiones in recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia***, Buda, 1814, ***Reflexiones in Responsum Domini Recensentis Viennensis ad Animadversiones...,*** Pesta, 1815 şi ***Contemplatio recensionis in Valachicam Anticriticarum literariis Ephemeridibus Viennensibus, 1816 divulgatae***, Buda, 1816. Aceste lucrări conţin menţiunea autorului că au fost traduse din limba română în limba latină şi reprezintă scurte lucrări de istorie antrenate în disputele vremii. Ele se constituie în coligatele unui volum miscelaneu, fiind reflectate de catalogul lui Teleki[36], unde numelui autorului i s-a alăturat elementul de distincţie "protopopae". Lucrările lui Vasilie Popp (1789-1842) pun în evidenţă activitatea multilaterală şi fecundă a unui pionier al istoriografiei iluministe, ce a deschis prin scrisul său drumuri nebătătorite în viaţa culturală a epocii. Cunoscut medic, Vasilie Popp s-a remarcat prin scrierile sale din domeniul bibliografiei, etnografiei şi folclorului. Diversitatea cunoştinţelor sale transpare şi din odele şi elegiile sale redactate în limba latină. Dintre elegiile existente în fondul Teleki, menţionăm mai întâi pe cele scrise pe băncile şcolii şi publicate la Cluj, dedicate unor personalităţi politice sau culturale: Bánffi György, guvernator al Transilvaniei, Carl Michael Moger, profesor al Colegiului din Cluj, sau Wass Imre, a căror susţinere i-ar fi putut facilita continuarea studiilor. Acestora li se adaugă ***Elegia de laudibus medicinae***, 1813[37], ***Elegia ... Francisco Primo***, 1814[38], scrise şi publicate la Viena, în anii în care autorul lor studia medicina şi filosofia în capitala Imperiului Habsburgic. Remarcăm lucrarea ***Dissertatio de funeribus plebejis Daco-Romanorum***, Viena, 1817[39], care redă aspecte ale ritului de înmormântare la români şi nu omite să aducă mulţumiri contelui Hídvégi Ádám.

Un loc aparte îl ocupă lucrările macedoneanului George Constantin Roja (? – 1847), devenit medic în urma studiilor de la Pesta şi Viena.

---

[36] [***Cat. Teleki***] Pars Quarta. p. 128.

[37] ***Idem*** 84. Vezi şi ***BRV***, Tom IV, nr. 370. (To-3661 e_2 coll. 6).

[38] ***BRV***, Tom IV, nr. 383. (Tq-507 d_1 12).

[39] ***Idem*** 128. Vezi şi ***BRV***, Tom IV, nr. 943. (Tq-1576 c).

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

Colecţia Telekiana păstrează operele sale publicate în acei ani, astfel: ***Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen, welche jenseits der Donau wohnen; auf alte Urkunden gegründet***[40], tipărită la Pesta în 1808, în două limbi: germană şi greacă, urmată de ***Dissertatio inauguralis De luxu in medicamentis ejis fontibus et damno***[41], tipărită la Viena în 1812, ambele fiind reflectate în Catalogul lui Teleki.

În fine, relevăm activitatea juristului transilvănean Ladislau Vaida (1780-1834), judecător la Tabla Comitatului Solnoc Interior, distins profesor de drept penal la Liceul Regal din Cluj, ale cărui foarte cunoscute opere se regăsesc în ***BRV.*** Lucrările sale scrise în limba maghiară ***Az erdélyi polgári magános törvények historiája***[42] şi ***Az erdélyi polgári magános törvényekkel való esmeretségek***[43] (trei volume), tipărite la Cluj în 1830, cu literele Liceului Regal, prezintă un interes remarcabil, fiind tratate de drept civil ce fac referiri la istoria românilor, maghiarilor şi saşilor din Transilvania. Acestea, alături de alte cărţi, fiind tipărite după moartea lui Teleki, survenită în 1822, au fost procurate pentru biblioteca sa şi înregistrate de bibliotecarul de atunci, Szász István[44], într-un registru de evidenţă a achiziţiilor ulterioare, cunoscut, de asemenea, sub numele de Catalog, ***Catalogi Bibliothecae Telekianae Pars Quinta***[45], păstrat în fondul bibliotecii noastre.

În concluzie, considerând tema pusă în discuţie prea amplă pentru a fi parcursă integral, am încercat să aducem o contribuţie cât de mică la descifrarea valorii unor surse de informaţii sperând să restabilim drumul ce leagă tot ce a fost de tot ce va fi, respectiv comunicarea între generaţii şi epoci istorice.

La ceas aniversar, aducem un omagiu ilustrului om de cultură Teleki Sámuel, care a înnobilat municipiul Târgu-Mureş prin biblioteca sa, devenită o agora a spiritului public, lăcaş emblematic al Transilvaniei.

---

[40] ***Idem*** 127, ***BRV***, Tom II, nr. 753. (To-3476 b coll. 1)

[41] ***Idem*** 83, ***BRV***, Tom III, nr. 812. (To-3661 c_2 coll. 3)

[42] ***BRV***, Tom III, nr. 1501. (To-3680 c_4)

[43] ***BRV***, Tom III, nr. 1502. (To-3680 c_2, To-3680 c_3).

[44] Szász István (1785-1859) bibliotecar la Biblioteca Teleki.

[45] ***Catalogi Bibliothecae Telekianae*** Pars Quinta, 56. (manuscris)

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

Biblioteca târgumureşeană, lăcaş al culturii naţionale şi universale, a învins timpul, a dăinuit două secole şi a intrat în noul mileniu cu aceeaşi strălucire. Valoarea ei nu este diminuată de noile şi modernele forme ale inteligenţei umane, ci, dimpotrivă, acestea, prin aportul lor incredibil propagă informaţiile conţinute în acest tezaur către cei interesaţi. Şi, cum pentru marea majoritate a oamenilor Terrei cartea continuă să rămână mijlocul ideal de cunoaştere şi perfecţionare, iar biblioteca - teritoriul cel mai favorabil setei de cunoaştere, se împlineşte satisfacţia bibliotecarilor cărora le revine obligaţia de a păstra, valorifica, populariza şi desăvârşi moştenirea culturală a generaţiilor trecute.

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)

Reflexion sur le livre ancien roumain dans Le catalog de la Bibliothèque Teleki

Résumé

Cette étude élaborée à l'occasion de l'anniversaire célébrant deux cents ans d'existence de la Bibliothèque Teleki, présente en raccourci les quatre volumes du catalogue rédigé en latin et imprimé à Vienne entre 1796 – 1811, par le fondateur même, Teleki Sámuel.

On a signalé aussi le cinquième volume, resté en manuscrit, découvert par la recherche de M-me Deé Nagy Anna dans les Archives Nationales Roumaines de la ville de Cluj-Napoca et qui sera publié cette année anniversaire à Budapest. On y a présenté quelques uns des plus remarquables vieux livres roumains de la collection originale de Teleki mentionnés dans le catalogue de Teleki.

Parmi ces livres il faut citer ceux de Nicolae Mavrocordat, prince-régnant des Pays Roumains, de Dimitrie Cantemir, prince de Moldavie tout comme les livres des représentants de l'École de laTransylvanie: Samuil Micu, Gheorghe Şincai et Petru Maior.

En guise de conclusion, on doit apprécier l'importance de ces livres du point de vue historique et linguistique, des écrits qui ont été popularisés par l'oeuvre bibliographique, d'une grande valeur, écrit par le bibliophile passionné Teleki Sámuel.

BDD-A19215 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:23 UTC)